IN GEVEB A JOURNAL OF YIDDISH STUDIES

קאָמיטעט צו זאַמלען מאַטעריאַלן וועגן ייִדישן חורבן אין פּוילן, 1939. בולעטין נומער 3

Committee for the Collection of Materials on the Destruction of the Jews in Poland, 1939. Bulletin no. 3

translation by Joshua Price

In geveb: A Journal of Yiddish Studies (May 2018)

For the online version of this article:

https://ingeveb.org/texts-and-translations/bulletin-no-3

קאָמיטעט צו זאַמלען מאַטעריאַלן וועגן ייִדישן חורבן אין פּוילן, 1939. בולעטין נומער 3

COMMITTEE FOR THE COLLECTION OF MATERIALS ON THE DESTRUCTION OF THE JEWS IN POLAND, 1939. BULLETIN NO. 3

translated by Joshua Price

Introduction: Perhaps the most famous collective effort to document the Holocaust while it was still unfolding is the Oyneg Shabes archive of the Warsaw Ghetto, organized by Emanuel Ringelblum. From late 1940 to early 1943, the members of Oyneg Shabes worked to gather material documenting all aspects of life in the ghetto. At first, Ringelblum's intention was that this material would be of value for the work of rebuilding Polish-Jewish life and Polish-Jewish relations after the war. But by the start of the mass deportations in 1942, the archival work became focused on documenting the destruction of Polish Jewry. The Warsaw ghetto was not the only community to undertake the work of documenting and archiving their experiences, however. As Miriam Schulz writes in the following introduction to her recent book, "Similarly seized by the 'fever' to gather and document, Jewish civil resistance groups started community archives all over German-occupied Eastern Europe between 1939 and 1945, including in the ghettos of Białystok, Kovno, Łódź and Vilna." Schulz' book focuses on what appears to be the very first of these initiatives, the Vilna Committee, a group of sixty Jewish writers and journalists who began documenting the destruction of Polish Jewry in September of 1939.

The first half of Schulz' book, *Der Beginn des Untergangs: Die Zerstörung der jüdischen Gemeinden in Polen und das Vermächtnis des Wilnaer Komitees* ("'Before the bow that was drawn': The *Vilna Komitet* and its documentation of the destruction of Polish Jewry, 1939–1940/41"), offers the historical context of the moment when the committee was created, describes the situation in Vilna, details the committee members

and their work, and compares the Vilna Commitee with other similar projects. The second half of the book presents six "bulletins" produced by the committee in the original Yiddish and in German translation, with brief introductions to each. We are very pleased to present here the introduction to Schulz' book in a translation done by the author and Joshua Price, accompanied by Price's translation from the original Yiddish of one of the committee's bulletins. This bulletin, no 3, "discusses the campaigns of September 1939––a 'broad topic, which encompasses a sea of suffering, bloodshed, offenses, and humiliation.' The Bulletin describes violent mass expulsions and looting of Jews from the cities of Sierpc, Ostrów Mazowiecka and Wysokie-Mazowiecka (both in the Białystok voivodeship), Brontshik (Węgrów district) and Wyszków."

The author is working on a complete English tranlsation of this book. In the meantime, we hope that these excerpts will help introduce English language audiences to this important new scholarly work and the history of the Vilna Committee. *—The Editors*

— — —

Bulletin Number III[1] of December 15, 1939 reports on the situation on the German-Soviet borders in occupied Poland—at a time when these borders had not yet been definitively fixed. Through the end of September 1939, the *Wehrmacht* was still invading Polish territory that had been granted to the Soviet Union in accordance with the Molotov–Ribbentrop Pact of August 23. A few days later, the *Wehrmacht* withdrew from these territories, not before having plundered public and private property and violently attacking civilians, especially Jews. In other areas it was the Red Army that withdrew, leaving them to the jurisdiction of the *Wehrmacht*. On September 28, when the Soviet Union was granted the territory of Lithuania, Germany received the territory between the Vistula and Bug rivers in return (Lublin district and parts of the Warsaw district). From then on the Bug became the natural border between Germany and the Soviet Union (until June 22, 1941, when Germany invaded Soviet-occupied territory under Operation Barbarossa).[2]

During the liminal month of September, Nazi Germany seized the opportunity to "purge" "undesirable elements," especially Jews, by chasing them across the borders into the Soviet-occupied territories of Poland. The forced resettlement of Jews (as part of an "ethnic cleansing"[3] campaign) from the territories annexed by Germany to the

---

[1] WL 532 MF Doc 54/Reel No. 1/frames 244–259.

[2] Dov Levin, *The lesser of two evil: Eastern European Jewry under Soviet Rule, 1939–1941* (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1995), 4 f.

[3] In late May 1939, Hitler reiterated in a discussion with confidants that the attack on Poland was aimed at expanding [German] *Lebensraum* and securing nourishment. And indeed, with the invasion of Poland in September 1939, Nazi Germany took immediate steps to implement its *Volkstumspolitik* (ethnicity policy) in the newly absorbed Polish territories for the sake of germanizing them in the course of a couple of years. Poles and Jews were forcibly resettled from the annexed Western parts of Poland to the occupied Generalgouvernement. In their stead, *Volksdeutsche* (ethnic Germans), who had settled in Eastern Europe for centuries, were resettled to these now "purified" territories. See et al.: Klaus-Michael

Generalgouvernement was a separate crime, which is discussed in Bulletin V about Łódź. Bulletin III discusses the campaigns of September 1939—a "broad topic, which encompasses a sea of suffering, bloodshed, offenses, and humiliation."[4] The Bulletin describes violent mass expulsions and looting of Jews from the cities of Sierpc, Ostrów Mazowiecka and Wysokie-Mazowiecka (both in the Białystok voivodeship), Brontshik[5] (Węgrów district) and Wyszków.

In the face of countless reports of atrocities, the testimony of a 19-year-old Jewish boy from Łódź is particularly astounding: German soldiers, whom he initially considered a grave threat, turned out to be from the former Czechoslovakia and helped him to get safely across the Soviet border. When the boy told them of his father's assassination, they replied: "'Those Germans [...] — they were true SS people. *We are different. We are going to eradicate this.* We will soon see you by the Russians.' [...] They sang 'Deutschland über alles' but added to the end 'But this will be a communist Germany. We will destroy Hitler.' *The time will come when we will execute all the Nazis killing the Jews.*" *—Miriam Schulz*

Mallmann and Jochen Böhler and Jürgen Matthäus (eds.), *Einsatzgruppen in Polen. Darstellung und Dokumentation* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2008), 14.

[4] "[...] breyte teme, velkhe nemt arum a yam mit leydn un blutfargisungen, baleydikungen un dernidericungen." in: WL 532 MF Doc 54/Reel No. 1/frames 245.

[5] The Polish name of the village couldn't be reconstructed. It could be Baczki, a village close to Łochów.

Committee for the Collection of Materials on the Destruction of the Jews in Poland, 1939. Bulletin no. 3

Committee for the Collection of Materials on the Destruction of the Jews in Poland, 1939.

Bulletin no. 3
December 15, 1939

(All materials published in the bulletins of our committee were collected by responsible community leaders. Testimonies are transcribed directly from trustworthy witnesses and rigorously verified.)

At the Borders

So that the reader will understand everything told below, it it necessary to remember the following:

There were various *borders*:

The Germans advanced quickly, but later retreated from many positions in order to let the Russians in. There were also the opposite cases—the Russians occupied a position, and later gave it up to the Germans.

Moreover, there were cases where the Germans occupied a position, let the Jews be, and moved on. Only later did they return and expel all the Jews from the town, and dragged them to the newly-established border with the Soviet Union.

In all these cases the Jews suffered once and then again. Sometimes they expected the tragedies awaiting them, and sometimes not at all.

In addition: Even when the borders had stabilized, the stream of Jews coming from, say, Warsaw or Łódź, did not cease, and it continues until this day, even two months after the borders between the Germans and the Russians have been fixed. Jews "steal" across the border, encounter German guards, and suffer tremendously at their hands.

All of this suffering—from the war and after—is reflected only to a certain extent in the following pages. Here the experiences of those who suffered in the interim camps and gathering points are described, which typically were the "antechamber" to the true hell—at the border.

"At the Borders" is, therefore, a broad topic, which encompasses a sea of suffering, bloodshed, offenses, and humiliation.

We now let the persecuted speak for themselves.

Sierpc (Sherpts)
(district town in the Płock region)

The Germans arrived here on Friday, September 8, 1939. During the initial days, the German military treated the Jews quite courteously: the Germans were not sure whether they would stay here or whether Sierpc would belong to the Russians. This all changed very quickly, and so began the usual practice of putting the Jews to work and cutting their beards. We shall discuss this at another time. Now our topic is *the border*. And this is how things unfolded in Sierpc.

One time, a command was heard at the workstation: "Stop working!"

People thought that they were being sent home.

Everyone was led to the administrative office of the Gestapo and was questioned: Who among you is married?

53 young men separated from the crowd and remained standing.

The shoemaker Y. G. D. told us about this moment:

"A Gestapo officer took out a declaration and read:

'This is Germany. I, *Jude*, agree by my signature that I must leave German territory.'

And then explained: 'I *voluntarily* agree to leave German territory. And if I come back—I will be shot.'

Then someone said that he was sick, that he had a bad heart. So they beat him with a rifle, saying: There, that'll fix you.

So everyone signed the declarations, at gunpoint. Everyone got a piece of bread. They lined everyone up and took them to the prison. On the way, the Jews were made to sing loudly. And if they did not, they got beaten. Mothers, brothers, and sisters ran behind. In town there was an uproar: 'children are being sent away!' But the Germans didn't let anyone say goodbye to them. Only with glances…

Arriving at the prison, everyone was lined up and led into cells through a narrow door. Gestapo officers were standing on either side and were beating everyone with the butts of their guns. We wailed and cried in the cells, and comforted each other: 'maybe they are sending us to the border.' We did not eat for an entire day; the Gestapo ordered us to distribute the bread, but not to eat it, not "until 8:00." One of us could not hold out and snatched up a piece of bread. The Gestapo officer noticed it. 'Who took that piece of

bread?' And he beat him with a whip, slapped him, and finally took away everyone else's bread. And as a punishment, no one had anything to eat!

In the morning everyone was put to work again—in the courtyard, in the toilets, and so on.

At 8:00 in the morning everyone was called into the hallway, fifty or so single men were counted off. Everyone was put into three trucks—where were they taking us? To the Warsaw front?

We traveled for several hours and came to Pułtusk, near the bridge, on the far side of the Narew river. Everyone was ordered out and lined up. First we were ordered to clean the trucks, and were beaten all the while.

Then the declaration was read to us again: 'This is the border of the Third Reich, the Narew. Whoever comes back across will be shot.'

Then the Germans put bullets into their guns, photographed us, and issued a command: 'Move! Run fast! Scatter!'

We all went into the forest.

We breathed a bit easier."

And thus did the Third Reich bid farewell to the "undesirable" elements of Sierpc at the Narew border (with the Soviet Union).

Ostrów Mazowiecka (Ostrov-Matsovtski)

(District town in the Bialystok voivodeship)

On September 29th it became clear: Ostrów would remain under German occupation. The position of the German military was becoming stronger, more menacing.

"Monday evening, on an intermediate day of Sukkot, October 2nd,"—so tells us the leader of the "Beit Yosef" yeshiva, Rabbi A.A.N.—"the civilian militia announced that tomorrow at 8 AM, everyone had to be out in the courtyard. If someone was sick and could not go out, he had to be told in advance. We did not know what this meant. There were various guesses: it would be a raid on our homes; they were looking for weapons; they wanted to know how many aliens were in town.

It was a rainy day. Everyone got dressed and went out to the courtyard. At 8:30 we were informed that there was a *decree on the non-residents* (i.e. on the Jewish refugees from other towns). *They had to immediately* leave the town.

All the non-residents were gathered up at the new marketplace. There were 3,000 men—large and small, young and old. At the marketplace, an older German officer, a Major, gave a short speech: 'All non-resident Jews must quickly leave the town...'

Around 9–9:30, the rain was pouring. So, *all three thousand men were led to the Zambrower highway*. All the other roads were closed. *It was horrible. They didn't let anyone take anything with them. Any little package a Jew might have had was confiscated and thrown to the Christians.*

The elderly and the women were beaten, so that they would go more quickly. This procession of people went by our home for around three hours.

The expelled asked for a little bread, even if only for the small children, but they were denied. A policeman was standing at every gate to ensure that absolutely no one would stay behind. It was impossible to give anything to anyone. *The cries of the children and the elderly split the heavens and pierced the hearts of the townspeople.*

And so these people were driven 7–8 kilometers, up to the new border with Russia.

At the border, the expelled were beaten and searched, and their belongings (on whomever something was found) were torn away and given to the Christians. The Jews were robbed down to the last penny.

Of course, in a few days time, the same fate would befall the longtime Jewish inhabitants of Ostrów Mazowiecka. Things were accelerated thanks to the beatings and confiscations.

The town began to die out — so tells our informant — and everyone was expelled in the course of several days. Only a few remained."

Wysokie-Mazowiecka (Visoke-Mazovetski)
(District town in the Białystok voivodeship)

A Hebrew teacher who, from the beginning of the war, hid from the bombardments in Łomża (Lomzshe) and later, on September 9th, returned to Wysokie (Visoke), told us:

"On a certain day the Germans gathered up everyone in town, Jews and Christians. They were held for a few hours in the open square. They were ordered to stand with their hands in the air for one hour; then to sit with their hands in the air for another hour. There were over 2,000 people there. Machine guns were pointed at us, and threats were issued that we would all be shot in an hour. Everyone was searched and everything was confiscated. Many Jews had already said their final confessions. We heard the German 'saying': 'Alle Juden abschlachten! Drecksjuden!' [Butcher all Jews! Filthy Jews!]

Several hours later, in the evening, everyone was driven into a church and was held there for a few days in the worst possible conditions: *no food*. We were not allowed

to use the bathroom. Finally, they began letting out the arrested in groups, and they loaded everyone onto trucks and drove them away somewhere.” The group of our witness was led by foot, under very strict guard, to Zambrow, where they arrived Friday evening, September 15th, 1939.

There they were held in the cellars of the barracks, again in horrible conditions. Eventually they were let out. The aforementioned teacher relates:

“At the courtyard they pushed us along by foot. They beat us and mocked us. They lined us up in rows and pushed us forward. Several soldiers on horses pushed us forward. There were machine guns in front and behind.

On the way, the women wanted to give us bread and fruit — guns were fired into the air and they were not allowed to. We were very weak from hunger and fatigue. One woman approached us, but a soldier overturned the bundle of food and beat her violently. She barely escaped alive.

We were pushed on further. One person in our group fainted. *So a soldier came over and shot him dead*. This was a Jew from Zambrow named Pitsiner, a bookkeeper.

We ran on. Just as a German truck was passing, one of our group, the bloodied young man *Balamus* (his father is Avrom-Moyshe Katsev) broke away from us. And he threw himself under the wheels. He was still breathing after. So a soldier went over to him and shot him dead.

We were pushed on further. Beyond the town, going past a little river, we saw two soldiers leading Moyshe Grushke down to the water. There he was shot several times and kicked into the river.

We were pushed on further, not allowed to drink any water from the streams along the way. Whoever tarried a bit was beaten. Everyone was running. The *Rudker shoykhet* was a frail man of 70 years, and even he had to run.

In the evening we arrived in Łomża — the city was entirely destroyed.

They said that we were being pushed all the way to Germany. I decided to throw myself in the Narew river: life no longer had any value for me. Reaching the end of Dvarne and Geltshinske Street, I separated from the group and ran off. I thought: Even if they were going to shoot me, that would be fine. But luckily, I was able to save myself.”

The teacher G. found out later about what happened with those who were expelled. He relates:

“On Tuesday, September 19th, they were led to *Kolno* (Kolne). And from there to *Szczuczyn* (Shtshutshin), *Grajewo* (Grayeve), *Shtablan*, near Koenigsberg. There they were given materials and ordered to little huts, but when the huts were ready and one could enter them, only Christians were allowed in. The Jews were ordered to build new huts, but were not allowed into these either. Only once all the Christians were settled were the Jews allowed in.

The Jews spent two nights in the field, in pouring rain. People were packed in the

huts as densely as herring in a jar. They were only given bread to eat (half a pound per day) with a few cups of coffee, one cup for every four people. And so it was for over a week. Many became ill. Two people died.

After 10–11 days, everyone in the camp was loaded onto cattle cars, locked inside for a day, and then taken to the border with Russia — near Ostrołęka (Ostrolenke).

Badly injured, they returned some time later to Łomża (once it was occupied by the Red Army). Many of them had been cut by bayonets (like the Łomża rabbi's son, *Leybl Shatskes*)."

Baczki [?] (Brontshik)
(A village near the city of Łochów, in the district of Węgrów)

A young woman B, who ran from Myszyniec (Mishnits) (Ostrołęka district) and, after much wandering, ended up in the village Brontshik (near Łochów) during the intermediate days of Sukkot, relates the following:

"Along with us, Jews from Pułtusk (Pultusk), Różan (Ruzshan), Długosiodło (Dlogoshodle), Goworowo (Govorove) came to Brontshik. These were all refugees whom the Germans had ordered to leave their hometowns within the span of five minutes. Outside the city, the German guards stripped everyone completely naked, confiscated everything, and pushed them on: "*Za bugem! Za bugem! Go to the Russians!*"

One woman from Pułtusk relates: She was in the street, *and she had left her one-year-old at home. She asked the Germans to let her get her child. She was not allowed to take her child, and driven further on.*

The Germans announced: All Jews must leave *Brontshik*.

The Germans continuously stole from the only four local Jews who remained, poor apple vendors.

After Sukkot we went on. Everyone had to leave the village. We came to a shtetl called *Porembis*. On Monday, October 9th, we set out for Ostrów Mazowiecka.

Having arrived there, we encountered a terrifying sight. All the Jews had already left town. The Germans were there. They announced to the Jews still there that they had no right to remain there, let alone work or trade.

The Russian border was two kilometers from there. In the morning on Tuesday, October 10th, we came to the border. *The Germans took everything we had, down to a bit of soap. My uncles were beaten.*"

Near Brok (Brok)
(Ostrów-Mazowiecka district)

The lawyer G., who left Warsaw on November 7th, 1939 (i.e. over a month after the arrival of the Germans), relates:

"A great migration began from German territory to the Soviet border. At first, just young people, and then later, Jews of all ages who could not see any future for themselves. The migration became massive. Since there was not yet any train route, people went by foot…

The Germans searched everyone, took their gold, silver, money, watches, clothes, and so on. There were some cases people were left nearly barefoot and naked. After a raid, people intentionally changed their clothes. Sometimes the clothes were given to a gentile or someone who was taken for a gentile (with an 'Aryan' appearance).

I traveled to Brok in a car, and the exodus of Jews along the way made a tremendous impression on me. One could see young boys and girls along the entire length of the highway, most of them with backpacks on their shoulders, with walking sticks in their hands. I also saw people of middle age. There were coaches and freight wagons packed with people of Semitic appearance, around 30–40 people per coach. Private cars and trucks with 'emigrants' also went past. *It looked as if they were all being chased out, like an endless train, a train of people, wagons, cars*.

A few kilometers before Jadów (Yadeve), our car was stopped by two military people, with yellow patches on their left arms, with the insignia 'Deutsche Wehrmacht'. They asked us the stereotypical question: 'Juden? Haben Sie Geld? Haben Sie Uhren?' [Jews? Do you have money? Do you have watches?]

The Germans took my silver watch right from my arm. But they didn't like it because the silver was oxidized and the face was scratched. So they contented themselves with the golden bracelet of my neighbor.

Four to five kilometers before Brok, around 5 PM, it was already dark. From the left side of the forest, around eight or ten police officers jumped out, crying "Halt!", with whips in their hands. Of course, the first question was: 'Juden?' When no one in our car answered, they investigated each passenger, shining flashlights in our faces. They carried out no searches of those whom they took to be gentiles. This was in contrast to all the other passengers, whom they searched thoroughly.

There was a passenger among us who had an Aryan appearance and even a Catholic baptismal mark. His wife, the Germans determined, was a Jew. Unfortunately, during the search, a siddur was found on her person, and this drove the Germans mad. They strongly reproached the passenger: 'How could this be? A Pole, and a Catholic to boot, married to a Jewish woman?' They thoroughly searched this passenger, confiscated his watch, his gold chain, and all of his money, not even allowing him the

'legal' quota of 20 złoty. They also took a few pieces of soap and some sweets — chocolate and candies that we had in the car.

Meanwhile a freight wagon arrived with new passengers, and also a few people coming by foot. They were all ordered to stop. We were ordered to turn our car around with the lights facing the German car, and the search of the newcomers was carried out in the light of both cars.

People were undressed and left naked. Sleeves of jackets were rolled up, pockets were turned inside out. During the search, clothing and laundry were thrown on the ground, right into the mud. Women were searched with particular thoroughness. Unfortunately, we had to look on as naked women were surrounded by uniformed policemen with whips in their hands. One woman was taken by the Germans to their car. I do not know what they did to her, but you could hear her crying.

And then another car with passengers arrived. The Germans relieved us of having to assist with the new search, and we traveled on to *Brok*, morally broken and beaten.

Later, the wagon which several hours earlier had reached the forest near Brok as our search was ending, arrived in Brok proper. The passengers in this wagon were in a cheerful mood, despite the fact that the Jewish wagon driver had taken a beating from the Germans with his very own whip, and despite the fact that one of the passengers was so beaten that he could not even move. They were cheerful for the following reason: During the search of their wagon, the Germans confiscated 2,300 złoty, but the Germans took one of the passengers, a blond woman, for a Pole, and did not search her at all, but stood her off to the side. At the end of the search, one of the German policemen gave this blonde 'Aryan' the 2,300 złoty in addition to some of the items he had confiscated. He wished her a pleasant trip, even though he was quite puzzled at the fact that she was travelling together with kikes [*zhides*] and to the Soviet Union of all places.

Later, in the dark, by the light of matches, the 'Polish woman' gave everyone back the money which the German had given to her. And that is why everyone was in a cheerful mood."

The informant, the lawyer G., later met with two members of the Polish intelligentsia, the Judge A. and the son of a Director M. from Łomża. They told the lawyer G. the following story of the border near Brok:

"A day before, the two of them were witnesses to a horrible scene in Brok: The Germans dragged 20–25 Jewish women to the Bug river, and gathered there the entire Polish population from the town. *They undressed the Jewish women, shoved them, naked, into the water, and threw their clothes all over the shore, and later threw them to the Polish masses, who snatched up the clothes.* The Germans photographed the entire scene.

As Mr. M. explained to me — added the lawyer — the photograph was to serve as evidence of how the Poles treated the Jews and robbed from them. If I am not mistaken,

I heard about the same thing from other people."

Now we shall note a case which is really an exception.

A 19-year-old young man sat before us, a young worker from Łódź, and told of his tragic experiences during the war and later:

As he was fleeing from Łódź with his parents, a bomb from an airplane struck his mother and killed her on the spot.

"We managed," related this unlucky young man, "to find the pieces of her body, and we gave her a proper burial."

Later the father and son returned to Łódź. But after a certain time, under the pressure of the persecutions of the Jews of Łódź, they left Łódź and headed to the Russian border.

"We came to Wyszków," relates the young L., "where there was a bridge over the Bug. Coming to the bridge, we saw a German patrol. The Germans called to us: 'Stehen bleiben!' Then they asked us if we were Jews and who I was. They took everything I had on me — a new suit, a new overcoat, and shoes, and tossed me some old things to put on.

Then they led my father about ten steps away from the bridge, ordered him to raise his arms up high and turn around. *One of the eight soldiers of the patrol shot twice, and my father fell. He was still breathing, barely, and called me to him, but soon I heard* 'Stehen bleiben!'. If I were to approach, they would shoot me. They told me to run, and I had to start running.

I ran for a long time. Finally I asked a peasant how to get to the Russian border while avoiding the Germans. The peasant showed me the way to the village *Shierotinyets* — the Russian border was there.

I went on for about eight kilometers, not knowing where I was. I noticed a hut, approached, opened the door, and saw a German soldier. I asked the peasant woman inside for a bit of water to drink and she said there wasn't any. And I left.

But soon the same German soldier appeared and called me back. He asked: 'Jude?'. Hearing my affirmative answer, he ordered me to follow him, and brought me to a second house, where there was a larger group of around fifteen German soldiers.

This was a watchhouse. The soldiers began speaking to me in a broken Polish. These guys were in their twenties. I later found out that most of them were from Czechoslovakia. They asked me where I was coming from and if I was going to the Russians. I told them what had just happened to me.

And then, to my utter surprise, I heard them saying that I should not be afraid.

Those Germans by the bridge — they were true SS people.[6] *'We are different. We are going to eradicate this.* We will soon see you by the Russians. We will have a revolution here as well.'

They began to sing and dance. They sang, among other songs, the 'International.' They asked me which songs I could sing. I told them that I only knew Yiddish songs. They told me to sing Yiddish songs and dragged me along to dance.

They sang 'Deutschland über alles' but added to the end 'But this will be a communist Germany. We will destroy Hitler.' *The time will come when we will execute all the Nazis killing the Jews.* If we could, we would go over the bridge and settle the score with those Nazis.

Then they told me that I should not worry, that it was going to be okay, that the time would come when we would see each other again under the Russians.

We spent about two hours together, and then they told me to go to sleep. They brought in straw, made a bed for me, and gave me some preserved food and coffee. The next morning they made me breakfast and said:

'Wait until 10:00. We will lead you to the Russian border. We know when the Russians are on patrol and when they aren't.' And so it was. They brought me across, said goodbye, and told me again that *they would soon settle the score with those Nazis. It wouldn't be long.*"[7]

---

[6] שטורמיסטן is the Yiddish term for SS–personnel (Schutzstaffel), the primary paramilitary Nazi organization most responsible for the genocidal killings in the occupied territories. Regarding שטורמיסט cf.: Nakhmen Blumental, *Verter un vertlekh fun der khurbn-tkufe* (Tel Aviv: Farlag Y.L. Peretz, 1981), 315.

[7] This military unit could not be identified.

קאָמיטעט צו זאַמלען מאַטעריאַלן װעגן ייִדישן חורבן אין פּױלן, 1939. ביולעטין נומער 3

קאָמיטעט צו זאַמלען מאַטעריאַלן װעגן ייִדישן חורבן אין פּױלן, 1939.

ביולעטין נומער 3
15 דעצעמבער 1939

(אַלע מאַטעריאַלן, װאָס װעלן פֿאַרעפֿנטלעכט װערן אין די ביולעטינס פֿון אונדזער [...] זענען געזאַמלט געװאָרן דורך פֿאַראַנטװאָרטלעכע גלױבװירדיקע דערציילער און שטרענג קאָנטראָלירט). געזעלשאַפֿלעכע טוער. פֿאַרשריבן אױסן מױל פֿון

בײַ די גרענעצן

כּדי דעם לייענער זאָל זײַן פֿאַרשטענדלעך אַלץ, װאָס װערט דאָ װײַטער דערציילט, איז פֿאַר אים נױטיק צו געדענקען אָט װאָס:

ג ר ע נ ע צ ן זענען געװען פֿאַרשידנאַרטיקע:

די דײַטשן האָבן זיך מיט אימפּעט גערוקט פֿאָרױס, אָבער שפּעטער פֿון אַ סך פּונקטן זיך צוריק געצױגן, כּדי אַרײַנצולאָזן אַהין די רוסן. געװען װידער פֿאַלן – פֿאַרקערטע: די רוסן האָבן פֿאַרנומען אַ פּונקט, און אים שפּעטער אָפּגעגעבן די דײַטשן.

װײַטער, עס זענען געװען אַזעלכע פֿאַלן: די דײַטשן האָבן פֿאַרנומען אַ פּונקט, געלאָזט די ייִדן צורו, אַװעק װײַטער: שפּעטער ערשט האָבן זײ זיך אומגעקערט, און אַרױסגעװאָרפֿן אַלע ייִדן פֿון שטעטל, – אַװעקגעשלעפּט זײ צו דער נײַגעבילדעטער גרענעץ מיט ראַטנפֿאַרבאַנד.

אין די אַלע פֿאַלן האָבן ייִדן געליטן פֿריער איין מאָל און שפּעטער אַ צװייט מאָל. אַמאָל ריכטנדיק זיך אױף די אומגליקן װאָס דערװאַרטן זײ, און אַמאָל גאָר אומגעריכט.

נאָך איינס: אַפֿילו װען די גרענעצן האָבן זיך שױן סטאַביליזירט, האָט אָבער דער שטראָם פֿון ייִדן אַלץ נישט אױפֿגעהערט פֿון װאַרשע, לאָדזש, למשל, האָט דער דאָזיקער שטראָם נישט אױפֿגעהערט ביז הײַנטיקן טאָג, שױן צװײ חדשים נאָכן פֿעסטשטעלן די גרענעץ צװישן דײַטשן און רוסן. ייִדן "גנבֿנען" די גרענעץ, טרעפֿן זיך אָן אױף דײַטשע װאַכן, און לײַדן פֿון זײ אָן אַ סוף.

אָט די אַלע יסורים – פֿון מלחמה־טעג און פֿון נאָך־מלחמה־צײַטן – שפּיגלען זיך אָפּ נאָר אין אַ געװיסער מאָס אױף די װײַטערדיקע בלעטלעך. עס װערן דאָ אױך געשילדערט די איבערלעבענישן פֿון די געפּייניקטע אין די צײַטװײַליקע לאַגערן און זאַמלפּונקטן, װאָס דאָס פֿלעגט געװײנלעך זײַן דער "פּרוזדור" צום אמתן גהינום – אױף דער גרענעץ.

"בײַ די גרענצען" – איז, בכן, אַ ברייטע טעמע, וועלכע נעמט אַרום אַ ים מיט לײַדן און בלוטפּאַרגיסונגען, באַליידיקונגען און דערנידעריקונגען.

מיר געבן דאָס וואָרט – די געליטענע אַליין.

שעפּס (שערפּץ)
(קרײַז־שטאָט אין פּלאָצקער געגנט)

פֿרײַטאָג דעם 8–טן סעפּטעמבער 1939 זענען די דײַטשן אַהין אַרײַן. די ערשטע טעג האָט זיך דאָס דײַטשע מיליטער באַצויגן צו ייִדן גאַנץ העפֿלעך: די דײַטשן זענען נישט געווען זיכער, צי זיי בלײַבן דאָ, אָדער שעפּס וועט געהערן צו די רוסן. זייער גיך האָט זיך געענדערט די באַציִונג, עס האָט זיך אָנגעהויבן די סדרה כאַפּן אויף אַרבעט און שנײַדן בערד. וועגן דעם וועלן מיר דערציילן אַן אַנדערש מאָל. דאָס מאָל איז דאָך אונדזער טעמע – די גרענעץ. איז אָט ווי אַזוי דאָס איז צוגעגאַנגען אין שעפּס.

איין מאָל דערהערט זיך אויפֿן אַרבעטס־פּלאַץ אַ קאָמאַנדע: "אויפֿהערן אַרבעטן!"

דער עולם האָט געמיינט – מ'גייט אַהיים.

מע האָט אַלע צוגעפֿירט צו דער קאַנצעלאַריע פֿון געשטאַפּאָ, און דאָ אַלעמען אויסגעפֿרעגט: ווער איז פֿאַרהייראַט?

עס האָבן זיך אָפּגעטיילט 53 בחורים, געבליבן שטיין.

דערציילט אונדז וועגן דעם מאָמענט דער קאָמאַשנמאַכער י. ג. ד.:

"נעמט אַ געשטאַפּאָ־מאַן אַרויס אַ דעקלעראַציע און לייענט:

"דאָ איז דײַטשלאַנד. איך, יודע, שרײַב זיך אונטער, אַז איך מוז פֿאַרלאָזן די דײַטשע טעריטאָריע".

נאָך אַמאָל אויסגעטײַטשט: "איך פֿאַרלאָז פֿ ר ײַ וו י ל י ק די דײַטשע טעריטאָריע. און טאָמער קום איך צוריק – וועט מען מיך שיסן".

האָט איינער געזאָגט: ער איז קראַנק. ער האָט אַ קראַנק האַרץ. האָט אים געשלאָגן מיט דער ביקס, געזאָגט: ד אָ ר ט וועסטו שוין ווערן אויסגעהיילט.

האָבן אַלע אונטערגעשריבן די דעקלאַראַציעס – אונטער די לעכער פֿון רעוואָלווערן. יעדער האָט באַקומען אַ ברויט אין האַנט אַרײַן. מ'האָט אַלעמען אויפֿגעשטעלט און אַוועקגעפֿירט אין טורמע. אויפֿן וועג האָבן די ייִדן געמוזט הויך זינגען. זיסט – געקראָגן געשלאָגן. מוטערס, ברידערלעך און שוועסטערלעך זענען נאָכגעלאָפֿן. אין שטעטל איז געוואָרן אַ יללה: מ'שיקט אַוועק די קינדער. אָבער די דײַטשן האָבן געזעגענט זיך – נישט געלאָזט. בלויז מיט די בליקן...

געקומען אין תּפֿיסה, אַלעמען אויסגעטשלעט, אַרײַנגעפֿירט אין די צעלעס דורך אַ שמאָלער טיר. פֿון ביידע זײַטן זענען געשטאַנען געשטאַפּאָ־לײַט און שטאַרק געשלאָגן אַלעמען מיט די קאַלבעס. אין די צעלעס האָבן מיר

געקלאָגט, געוויינט, איינער דעם אַנדערן געטרייסט: אַפּשר שיקט מען אונדז צו דער גרענעץ. אַ גאַנצן טאָג האָבן מיר נישט געגעסן, אָבער די געשטאַפּאָ האָט אויך איצט געהייסן צעשנײַדן דעם ברויט, אָבער נישט עסן – "ביז אַכט אוהר." איינער פֿון אונדז האָט זיך נישט געקענט אײַנהאַלטן און געכאַפּט אַ שטיקל ברויט. האָט דער געשטאַפּאָ־מאַן דאָס דערזען: "ווער האָט גענומען דאָס שטיקל ברויט?" – ער האָט יענעם געשלאָגן מיט אַ בייטש, געגעבן פּעטש, און לסוף צוגענומען בײַ אַלעמען דאָס ברויט. און קיינער האָט נישט געהאַט וואָס צו עסן – פֿאַר אַ שטראָף!

אינדערפֿרי האָט מען ווײַטער אַלעמען גענומען צו אַרבעט – אין הויף, בײַ די קלאָזעטן אאַז"וו.

אַכט אינדערפֿרי האָט מען אַרויפֿגערופֿן אַלעמען אין קאָרידאָר, אָפּגעציילט עטלעכע און פֿופֿציק מאַן, נישט קיין באַווײַבטע, און אַרויפֿגעזעצט אַלעמען אויף דרײַ לאַסט־אויטאָס – – – וווהין פֿירט מען אונדז? צום וואַרשעווער פֿראָנט?

געפֿאָרן עטלעכע שעה, געקומען צו פּולטוסק, לעבן דער בריק, אויף יענער זײַט נאַרעוו. געהייסן אַלע ייִדן אַרויסגיין, אויסגעשטעלט. פֿריער געהייסן אויפֿרייניקן די אויטאָס, דער בײַ געשלאָגן.

נאָך דעם ווידער אַמאָל אונדז איבערגעלייענט די דעקלאַראַציע: "אָט איז די גרענעץ פֿון דריטן רײַך, דער נאַרעוו. ווער ס'וועט קומען צוריק, וועט ווערן דערשאָסן."

דאַן האָבן די דײַטשן אַרײַנגענומען קוילן אין די ביקסן, אָפּגעפֿאָטאָגראַפֿירט אונדז און אַ קאָמאַנדע געגעבן: "לאָז! שנעל לויפֿן! צעשיטן זיך!".

מיר זענען אַלע אַוועק אין וואַלד.

פֿרײַער אָפּגעאָטעמט.

אַזוי האָט זיך דאָס דריטע רײַך געזעגנט בײַ דער נאַרעוו־גרענעץ (מיט פּ.ס.ס.ר.) מיט די "נישט געוווּנטשענע" עלעמענטן פֿון שעפּס.

- -

אָסטראָון–מאזאָוויעצקי

(קרײַז־שטאָט אין ביאַליסטאָקער וואָיעוואָדשאַפֿט)

דעם 29טן סעפּטעמבער 1939 איז באַוווּסט געוואָרן: אָסטראָוו בלײַבט בײַם דײַטש. די האַלטונג פֿון דײַטשישן מיליטער איז געוואָרן האַרטער, שטרענגער.

"–מאָנטאָג חול–המועד–סוכות, דעם 2טן אָקטאָבער״ – דערציילט אונדז דער פֿירער פֿון דער ישיבה "בית יוסף," הרבֿ א. א. נ. – ״פֿאַרנאַכט האָט די ציווילע מיליץ מודיע געווען, אַז מאָרגן אַכט פֿרי מוזן אַלע זײַן אויף די הייף; אויב ס'איז דאָ איינער אַ קראַנקער, וואָס קען נישט אַרויסגיין, מוז מען מעלדן וועגן דעם פֿאָרויס. האָט נישט געוווּסט, וואָס דאָס באַדײַט. געווען פֿאַרשידענע השערות: ס'איז אַ רעוויזיע אין די הײַזער. מע זוכט געווער; מע וויל וויסן, וויפֿל פֿרעמדע ס'איז דאָ אין שטאָט.

עס איז געווען אַ רעגנדיקער טאָג. אַלע האָבן זיך אָנגעטאָן און אַרויס אין די הייף. האַלב אַכט האָט מען זיך דערוווּסט, אַז עס איז אַ ג ז י ר ה אויף די פֿרעמדע (ד"ה אויף די ייִדישע פּליטים אויס אַנדערע שטעט); זיי מוזן תּיכּף אַרויס פֿון שטאָט. – – –

אַלע פֿרעמדע האָט מען צונויפֿגעקליבן אויפֿן נײַעם מאַרק־פּלאַץ. געווען דאָ דרײַ טויזנט מאַן – גרויסע און קליינע, יונגע און עלטערע מענטשן. – – – אויפֿן מאַרק־פּלאַץ האָט אַן עלטערער דײַטשער אָפֿיציר, אַ מאַיאָר, געהאַלטן אַ קורצע רעדע: אַלע פֿרעמדע ייִדן מוזן שנעל פֿאַרלאָזן די שטאָט...

אַרום נײַן – האַלב צען, דער רעגן האָט געגאָסן. האָט מען גענומען טרײַבן אַלע דרײַ טויזנט מאַן אויף זעמבראָווער שאָסיי. אַלע איבעריקע שאָסייען זענען געווען פֿאַרמאַכט. ס'איז געווען שווידערלעך. מ'האָט נישט געלאָזט קיין זאַך מיטנעמען. וואָסער ייִד עס האָט געהאַט מיט זיך עפּעס אַ פּעקל, האָט מען עס בײַ אים צוגענומען און געוואָרפֿן פֿאַר די קריסטן.

מ'האָט געשלאָגן אַלטע לײַט און פֿרויען – זיי זאָלן גיין שנעלער. פֿאַרבײַ אונדזער שטוב איז דער דאָזיקער צוג געגאַנגען אַ דרײַ שעה צײַט.

די אַרויסגעטריבענע האָבן זיך געבעטן: כאָטש אַ שטיקל ברויט מיטצונעמען פֿאַר די קליינע קינדער, אָבער מ'האָט נישט געלאָזט. בײַ יעדן טויער איז געשטאַנען אַ זשאַנדאַרם, מ'זאָל חלילה זיך נישט פֿאַרהאַלטן. נישט געווען מעגלעך עמעצן עפּעס צו דערלאַנגען. דאָס געוויין פֿון די קינדער און אַלטע לײַט האָט געשפּאָלטן הימלען, ממש צעבראָכן די שטאָטישע אײַנוווינער.

אַזוי האָט מען געיאָגט די מענטשן זיבן – אַכט קילאָמעטער, ביז צו דער נײַער רוסישער גרענעץ.

די אַרויסגעטריבענע האָט מען בײַ דער גרענעץ געשלאָגן, רעווידירט, צעשניטן די פּעקלעך (בײַ וועמען מ'האָט נאָך אַזוינע געפֿונען) – אָפּגעגעבן אַלץ די קריסטן, און צוגענומען ביזן לעצטן גראָשן.

פֿאַרשטייט זיך, אין אַ פּאָר טעג אַרום איז געקומען די רייד אויך אויף די אָרטיקע אַלטגעזעסענע ייִדישע אײַנוווינער פֿון אָסטראָוו–מאַזאָוויעצקי. די פֿייניקונגען און קאָנפֿיסקאַציעס – האָבן צוגעאײַלט די זאַך.

די שטאָט האָט אָנגעהויבן אָפּצושטאַרבן, – דערציילט אונדזער עדות, – במשך פֿון געציילטע טעג זענען אַלע אַרויפֿגעפֿאָרן. געבליבן נאָר איינצלנע".

=============

וויסאָקע–מאַזאָוועצקי

(קרײַז־שטאָט אין ביאַליסטאָקער וואָיעוודשאַפֿט).

אַ העברעיִשער לערער וועלכער האָט פֿון אָנהויב מלחמה זיך אויסבאַהאַלטן פֿאַר די באָמבאַרדירונגען אין ל אָ מ ז ש ע און שפּעטער, דעם 9טן סעפּטעמבער, זיך אומגעקערט קיין וו י ס אָ ק ע, דערציילט אונדז:

– אין אַ געוויסן טאָג האָבן די דײַטשן צונויפֿגענומען אַלעמען פֿון שטעטל, ייִדן און קריסטן. געהאַלטן זיי אַ פּאָר שעה אויפֿן אָפֿענעם פּלאַץ, אַ שעה צײַט געהייסן זיי שטיין מיט – די הענט אין דער הויך; אַ שעה צײַט – זיצן מיט

די הענט צום הימל. געווען זענען דאָ איבער צוויי טויזנט מענטשן. מ'האָט אָנגעשטעלט אויף אונדז קוילנוואַרפֿערס, געדראָט – אין אַ שעה אַרום וועט מען אונדז אַלעמען אויסשיסן. מ'האָט אונדז אַלעמען רעווידירט, צוגענומען אַלץ. אַ סך ייִדן האָבן שוין געהאַט אָפּגעזאָגט ווידוי. דער דײַטשער "שפּרוך" איז געווען: "אַלע יודען אויסשלאַכטן! דרעק–יודען!"

אין עטלעכע שעה אַרום, פֿאַרנאַכטצײַט, האָט מען אַלעמען אַרײַנגעטריבן אין אַ קאָשטשאָל און געהאַלטן זיי דאָרט אַ פּאָר טעג אין שרעקלעכסטע באַדינגונגען: אָן עסן, נישט אַרויסגעלאָזט לצורך. ענדלעך, האָט מען די אַרעסטירטע אָנגעהויבן גרופּנווײַז אַרויסצולאָזן, און אויף לאַסט־אויטאָס האָט מען זיי ערגעץ אַוועקגעפֿירט. די גרופּע פֿון אונדזער עדות האָט מען אַוועקגעפֿירט אונטער אַ שטאַרקער וואַך צופֿוס קיין זעמבראָווע, וווהין זיי זענען אָנגעקומען פֿרײַטאָג פֿאַרנאַכט דעם 15טן סעפּט. 1939.

דאָרט האָט מען זיי געהאַלטן אין די קעלערן פֿון די קאַזאַרמעס – ווידער בײַ שוידערלעכע באַדינגונגען. לסוף אָנגעהויבן אויך פֿון דאַנען זיי צו באַפרײַען. דערציילט וועגן דעם דער דערמאָנטער לערער אַזוי:

אויפֿן הויף האָט מען אונדז ווײַטער געשטויסן מיט די פֿיס. געשלאָגן, אָפּגעלאַכט פֿון אונדז שטאַרק. מ'האָט אונדז אײַנגעשטעלט אין שורות און גענומען יאָגן. עטלעכע זעלנער אויף פֿערד האָבן אונדז געיאָגט. פֿון פֿאָרנט און פֿון הינטן זענען געווען קוילנוואַרפֿערס.

אויפֿן וועג האָבן פֿרויען אונדז געוואָלט דערלאַנגען ברויט, פּרוכט, – האָט מען אויסגעשאָסן אין דער לופֿט, נישט צוגעלאָזט. מיר זענען געווען פֿאַרחלשט פֿון הונגער און מידקייט. איין פֿרעמדע פֿרוי האָט זיך דערנענטערט צו אונדז, האָט אַ זעלנער איבערגעקערט דאָס גאַנצע עסן, די פֿרוי צעקלאַפּט, צעהרגעט, זי איז קוים אַוועק מיטן לעבן.

אונדז האָט מען ווײַטער געיאָגט. איינער פֿון אונדזער גרופּע איז געפֿאַלן חלשות, איז צו אַ זעלנער פֿון דער דער וואַך און האָט אים דערשאָסן. דאָס איז געווען אַ זעמבראָווער —— פּיצינער, אַ בוכהאַלטער.

מיר זענען אַלץ ווײַטער געלאָפֿן. גראָד איז פֿאַרבײַגעפֿאָרן אַ דײַטשער לאַסט־אויטאָ, האָט זיך אַרויסגעריסן פֿון אונדזער גרופּע דער בלוט־צעשלאָגענער בחור באַלאַמוס (זײַן פֿאָטער רופֿט מען אבֿרהם־משה קצבֿ). און ער האָט זיך אַרונטערגעוואָרפֿן אונטער די רעדער. ער האָט דערנאָך נאָך געאָטעמט. איז צוגעגאַנגען אַ זעלנער פֿון אונדזער וואַך צום איבערגעפֿאָרענעם און אים דערשאָסן.

אונדז האָט מען געיאָגט ווײַטער. הינטער דער שטאָט, פֿאַרבײַגייענדיק אַ טײַכל, האָבן מיר געזען, ווי צוויי זעלנער פֿירן אַראָפּ משה גרושקע צום טײַכל. דאָרט האָט מען אים עטלעכע מאָל אויסגעשאָסן און מיטן פֿוס אַרײַנגעשליידערט אין טײַכל אַרײַן.

מ'האָט אונדז אַלץ ווײַטער געיאָגט, נישט געלאָזט טרינקען קיין וואַסער פֿון די טײַכלעך. ווער ס'האָט זיך אַביסל פֿאַרהאַלטן, האָט באַקומען געשלאָגן. מ'איז אַלץ געלאָפֿן. דער רודקער שוחט איז געווען אַ געבראָכטער, אַ מענטש פֿון 70 יאָר, – האָט ער אויך געמוזט לויפֿן.

פֿאַרנאַכט זענען מיר אַרײַנגעקומען קיין לאָמזע – די שטאָט איז שוין אינגאַנצן חרובֿ געווען.

מ'האָט געזאָגט – מע יאָגט אונדז קיין דײַטשלאַנד. בײַ מיר איז געווען באַשלאָסן אַרײַנצוּוואַרפֿן זיך דאָ אין נאַרעוו: דאָס לעבן האָט בײַ מיר שוין נישט געהאַט קיין ווערט. קומענדיק אויף עק דוואַרנע און געלטשינסקע גאַס, האָב איך

זיך אָפּגעטיילט פֿון דער גרופּע און בין אַוועק: איך האָב געהאַלטן. ווען אַפֿילו מען וועט מיך שיסן, איז אַלץ בעסער. אָבער צום גליק האָב איך זיך אַרויסגעראַטעוועט.

וועגן דעם, וואָס איז ווײַטער געשען מיט די געטריבענע, האָט זיך דער לערער ג. דערוווּסט שפּעטער. ער דערציילט וועגן דעם אַזוי:

– דינסטאָג דעם 19טן סעפּטעמבער האָט מען זיי אַוועקגעפֿירט קיין ק אָ ל נ ע. און פֿון דאָרט קיין ש ט ש ו ט ש י ן, ג ר אַ י ע וו ע, ש ט אַ ב ל אַ ן ביַי קעניגסבערג. דאָרט האָט מען זיי געגעבן מאַטעריאַל, געהייסן אויפֿשטעלן ביידלעך, אָבער ווען די ביידלעך זענען שוין געווען פֿאַרטיק און מען האָט שוין געזאָלט אַרייַנגיין אַהין, האָט מען אַרייַנגעלאָזן אַהין בלויז די קריסטן. די ייִדן האָט מען געהייסן בויען נייַע ביידלעך, און אויך אין ד י ווייַטער זיי נישט אַרייַנגעלאָזט. ערשט ווען אַלע קריסטן זענען שוין געווען באַזעצט, האָט מען אויך די ייִדן אַרייַנגעלאָזט.

צוויי נעכט האָבן די ייִדן גענעכטיקט אין פֿעלד, אונטער אַ גאָסרעגן. אין די ביידלעך איז געווען אָנגעפּאַקט ווי אַ הערינג. עסן האָט מען געגעבן נאָר ברויט (אַ האַלב פֿונט מעת־לעת) מיט אַ פּאָר זופּ קאַווע – אין איין שעלכל פֿאַר פֿיר מענטשן. אַזוי האָט מען אַלע געהאַלטן איבער אַ וואָך. אַ סך פֿון זיי זענען קראַנק געוואָרן. צוויי זענען געשטאָרבן.

נאָך צען־עלף טעג האָט מען אַלע איינוווינער פֿון לאַגער אַרויפֿגעלאָדענט אויף פֿיר־וואַגאָנעס, געהאַלטן אַ מעת־לעת פֿאַרשלאָסן אין די וואַגאָנעס, דערנאָך צוגעשטעלט זיי צו דער גרענעץ מיט ס.ס.ס.ר. בייַ אָ ס ט ר אָ ל ע נ ק ע.

צעבראָכענע זענען זיי מיט אַ צייַט שפּעטער געקומען צוריק קיין ל אָ מ ז ע (נאָכדעם, ווי די רויטע אַרמיי האָט פֿאַרנומען לאָמזע). אַ סך פֿון זיי זענען געווען צעשטאָכן פֿון באַגנעטן (צב"ש דעם לאָמזער רבֿס זון לייבל שאָצקעס).

============

ב ר אָ נ ט ש י ק
(אַ דאָרף בייַ סט. לאָכאָוו, ווענגראָווער קרייַז)

דערציילט אונדז אַ ייִנגע פֿרייַלן ב., וועלכע איז געלאָפֿן פֿון מ י ש ב י ץ (אָסטראָלענקער קרייַז) און בייַם סוף פֿון אירע וואַנדערונגען איז זי אָנגעקומען חול־המועד־סוכות אין אַ דאָרף ב ר אָ נ ט ש י ק (לעבן לאָכאָוו):

– קיין ב ר אָ נ ט ש י ק זענען צוגלייַך מיט אונדז אָנגעקומען ייִדן פֿון פּ ו ל ט ו ס ק, ר ו ז ש אַ ן, ד ל ו ג אָ ש אָ ד ל ע, ג אָ וו אָ ר אָ וו ע. דאָס זענען אַלץ געווען פּליטים, וועלכע די דייַטשן האָבן געהייסן אין משך פֿון 5 מינוט פֿאַרלאָזן זייערע שטעט. די דייַטשע וואַכן האָבן אויסער דער שטאָט אַלעמען אויסגעטאָן קאָמפּלעט נאַקעט, צוגענומען בייַ זיי אַלץ און געטריבן ווייַטער: "זאַ בוגעם ! זאַ בוגעם! צום רוס!"

איין פֿרוי פֿון פּולטוסק האָט דערציילט: זי איז פּונקט געווען אין גאַס, אין שטוב האָט זי געלאָזן אַ יאָריק קינד. האָט זי זיך געבעטן בייַ די דייַטשן: לאָזט מיך אַרויסנעמען דאָס קינד. האָט מען זי נישט געלאָזט מיטנעמען דאָס קינד. געטריבן ווייַטער.

די דייַטשן האָבן געמאָלדן: אַלע ייִדן וועלן פֿון ב ר אָ נ ט ש י ק מוזן אַוועק.

בײַ די איינציקע 4 אָרטיקע ייִדן, אָרעמע עפּל־הענדלער, האָבן די דײַטשן כּסדר גערויבט.

נאָך סוכּות זענען מיר אַוועק ווײַטער אין וועג: אַלע האָבן געמוזט פֿאַרלאָזן דאָס דאָרף. מיר זענען געקומען אין אַ שטעטל פּ אָ ר ע מ ב י ס..מאָנטאָג דעם 9טן אָקטאָבער האָבן מיר זיך געלאָזט אויפֿן וועג קיין אָ ס ט ר אָ וו– מ אַ ז.

אָנגעקומען, געטראָפֿן דאָ אַ שרעקלעך בילד, אַלע ייִדן האָבן שוין דאָ געהאַט פֿאַרלאָזט די שטאָט, דאָרטן זענען געווען די דײַטשן. צו די אָרטיקע ייִדן האָבן די דײַטשן געמאָלדן: אָן רעכט קענען זיי דאָ פֿאַרבלײַבן, נישט צו אַרבעטן נישט צו האַנדלען.

צוויי קילאָמעטער פֿון דאַנען איז געווען די רוסישע גרענעץ. דינסטאָג דעם 10טן אָקטאָבער אינדערפֿרי זענען מיר צוגעקומען צו דער גרענעץ. די דײַטשן האָבן בײַ אונדז אַלע צוגענומען, אַפֿילו אַ שטיקל זייף. מײַנע פֿעטערס האָבן נאָך באַקומען פּעטש.

בײַ   ב ר אָ ק
(אָסטראָוו–מאַזאָוויעצקער קרײַז).

דערציילט אונדז דער אַדוואָקאַט ג., וועלכער איז אַרויס פֿון וואַרשע דעם 7טן נאָוועמבער 1939, ד"ה איבער אַ חודש נאָכן אַרײַנקומען פֿון די דײַטשן:

– עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרויסע עמיגראַציע פֿון דײַטשן געביט צו דער סאָוויעטישער גרענעץ. צו ערשט פֿון יונגעלײַט, און שפּעטער פֿון סתּם ייִדן, וועלכע האָבן נישט געזען פֿאַר זיך קיין שום צוקונפֿט. די עמיגראַציע האָט אָנגענומען אַ מאַסן־כאַראַקטער, אַזוי ווי עס איז נאָך נישט געווען קיין שום באַן־קאָמוניקאַציע. האָט זיך דער עולם געלאָזט צופֿוס...

די דײַטשן האָבן רעווידירט די אַלע פערזאָנען, צוגענומען בײַ זיי גאָלד, זילבער, געלט, זייגערלעך, קליידער אאַז"וו. געווען פֿאַלן, ווען מ'האָט איבערגעלאָזט כּמעט ווי באָרוועס און נאַקעט. נאָך אַ רעוויזיע האָט מען אומישנע פֿאַרטוישט די קליידער – פֿון איינעם צו אַ צווייטן; אַמאָל האָט מען עס אַוועקגעגעבן אַ פֿרעמדן קריסט, אָדער אַזאַ פערזאָן, וואָס מ'האָט אָנגענומען פֿאַר אַ קריסט (מיט אַן "אַרישן" אויסזען).

איך בין געפֿאָרן קיין   ב ר אָ ק   אין אַן אויטאָ, און דער עקזאַדוס פֿון די ייִדן אויפֿן גאַנצן וועג האָט געמאַכט אויף מיר אַן אומגעהויערן אײַנדרוק: לענגאויס דעם גאַנצן שאָסיי האָט מען געזען ייִנגעלײַט און מיידלעך, ס'רובֿ מיט רוקזעק אויף די פּלייצעס, מיט שטעקנס אין האַנט. געטראָפֿן זיך אויך מענטשן אין די מיטעלע יאָרן; געווען דאָ וועגענער, פּלאַטפֿאָרמעס – אָנגעשטאָפּט מיט מענטשן פֿון סעמיטישן אויסזען. צו 30 – 40 אין אַ וואָגן. ס'זענען אויך געפֿאָרן פּריוואַטע אויטאָס און לאַסט־אויטאָמאָבילן מיט "עמיגראַנטן". ס'האָט געמאַכט דעם אײַנדרוק, ווי מ'וואָלט די אַלע נאָכגעיאָגט, ווי אַ צוג, וואָס האָט זיך גאָרנישט געוואָלט ענדיקן – אַ צוג פֿון מענטשן, פֿורן, אויטאָס.

אַ פּאָר קילאָמעטער פֿאַר   י אַ ד ע וו ע   איז אונדזער אויטאָ געוואָרן פֿאַרהאַלטן דורך צוויי מיליטער־לײַט, מיט געלע בענדער אויף דער לינקער האַנט, מיט אַן אויפֿשריפֿט "דוטשע ווערמאַכט". מע האַט אונדז געשטעלט די סטעראָטיפּישע פֿראַגע: "יודען? האַבן זי געלט? האַבן זי אוהרע?"

בײַ מיר האָבן די דײַטשן אַראָפּגענומען פֿון דער האַנט מײַן זילבערן זייגערל. אָבער ווײַל דאָס זילבער איז געווען אָקסידירט און דאָס גלעזל צעקלאַפּט, איז עס זיי נישט געפֿעלן געוואָרן, און זיי האָבן זיך באַגנוגנט מיט דער גאָלדענער בראָנזלעטע פֿון מײַן שכנטע.

פֿיר־פֿינף קילאָמעטער פֿאַר בראָק, אַרום פֿינף נאָכמיטאָג – ס'איז שוין געווען פֿינצטערלעך. זענען פֿון דער לינקער זײַט וואַלד אַרויסגעשפּרונגען מיט אַ הילכיקן געשרײַ "האַלט" 8 – 10 פּאָליציי־לײַט, מיט שמיצרוטנס אין די הענט. די ערשטע פֿראַגע איז נאַטירלעך געווען ״יודען?״ אַזוי ווי קיינער פֿון אונדזער אויטאָ האָט נישט געענטפֿערט, האָבן זיי אַליין קוואַליפֿיצירט די פּאַסאַזשירן, באַלויכטנדיק די פּנימער מיט עלעקטרישע לעמפּלעך, בײַ די פּערזאָנען, וועלכע זיי האָבן אָנערקענט פֿאַר נישט־ייִדן. האָבן זיי איבערהויפּט קיין שום רעוויזיע נישט אַדורכגעפֿירט. אַקעגן, האָבן זיי געמאַכט אַ גענויע רעוויזיע בײַ אַלע אַנדערע.

געווען צווישן אונדז אַ פּאַסאַזשיר, וועלכער האָט געהאַט אַן אַרישן אויסזען און אַפֿילו אַ קאַטוילישן טויף־צעטל. זײַן פֿרוי – האָבן די דײַטשן פֿעסטגעשטעלט איז אַ ייִדישע. צום שלימזל האָט מען נאָך בעת דער רעוויזיע בײַ איר געפּאַקט אַ סידור, און דאָס האָט אינגאַנצן אַרויסגעבראַכט פֿון די כּלים די דײַטשן: זיי האָבן דעם פּאַסאַזשיר שטאַרק געמוסרט: סטײַטש, ווי קומט עס צו אַ פּאָליאַק און דערצו נאָך אַ קאַטויל – ער זאָל חתונה האָבן מיט אַ ייִדישער פֿרוי...אָט דעם פּאַסאַזשיר האָבן די דײַטשן שטאַרק רעווידירט, צוגענומען בײַ אים זײַן זייגערל, דאָס קייטל, דאָס גאַנצע געלט – נישט געלאָזן אַפֿילו די ״געזעצלעכע״ צוואַנציק זלאָטעס. זיי האָבן אים צוגענומען אַ פּאָר שטיקלעך זײַף און דאָס ביסל זיסוואַרג – שאָקאָלאַד, צוקערלעך וועלכע מיר האָבן געהאַט אין אויטאָ.

דערווײַל איז אָנגעקומען אַ גרויסע פּלאַטפֿאָרמע מיט נײַע פּאַסאַזשירן, און אויך אַ ביסל מענטשן צופֿוס. מ׳האָט זיי אַלע פֿאַרהאַלטן. אונדז ווידער האָט מען באַפֿוילן אויסצודרייען אונדזער אויטאָ מיט די לאָמפּן קעגנאיבער דעם דײַטשן אויטאָ, און אין ליכט פֿון ביידע אויטאָס איז פֿאָרגעקומען די רעוויזיע פֿון די נײַ־אָנגעקומענע.

מ׳האָט מענטשן אויסגעטאָן און איבערגעלאָזט זיי אַזוי ווי אָדם און חווה זענען אַרומגעגאַנגען. מ׳האָט אויסגעדרייט די אַרבל פֿון די רעקלעך, אַרויסגעצויגן די פּאָדשעווקע פֿון די קעשענעס; מ׳האָט בשעת דער רעוויזיע געוואָרפֿן דאָ וועש און קליידער אויף דער ערד גלײַך אין בלאָטע. באַזונדער גענוי האָט מען אַדורכגעפֿירט די רעוויזיע איבער די פֿרויען. איז אויסגעפֿאַלן, לײַדער, צוצוזען אין אָט די אומשטענדן נאַקעטע פֿרויען, אַרומגערינגלט דורך מונדירטע פּאָליציי־לײַט, מיט ריטער אין די הענט. איין פֿרוי האָבן די דײַטשן אָפּגעפֿירט צו זיך אין אויטאָ. – כ׳ווייס נישט, וואָס זיי האָבן איר געטאָן, אָבער עס האָט זיך געהערט פֿון דאָרט איר געוויין.

אין דעם איז אָנגעקומען אַן אַנדער אויטאָ מיט פּאַסאַזשירן. די דײַטשן האָבן אונדז דעמאָלט באַפֿרײַט פֿון אַסיסטירן בײַ דער נײַער רעוויזיע, און מיר זענען מאָראַליש צעבראָכענע און דערשלאָגענע, אָפּגעפֿאָרן קיין ב ר אָ ק.

שפּעטער איז קיין בראָק אַרײַנגעפֿאָרן דער וואָגן, וועלכער איז מיט עטלעכע שעה צוריק געקומען אין וואַלד פֿאַר בראָק, בשעת אונדזער רעוויזיע האָט זיך שוין געהאַט געענדיקט דאָ. צווישן די פּאַסאַזשירן פֿון דעם דאָזיקן וואָגן האָט איצט געהערשט אַ הײַטערע שטימונג, – נישט געקוקט דערויף, וואָס דער ייִדישער פֿורמאַן פֿונעם וואָגן האָט באַקומען קלעפּ פֿון די דײַטשן מיט זײַן אייגענער בײַטש, וועלכע זיי האָבן אויף אים צעבראָכן, און וואָס איינער פֿון די פּאַסאַזשירן איז געווען שטאַרק צעשלאָגן, אַז ער האָט זיך נישט געקענט רירן. די סיבה פֿון דעם הײַטערקייט איז געווען אַזעלכע: בעת דער רעוויזיע אויף דעם וואָגן האָבן די דײַטשן צוגענומען בײַ אַלע פּאַסאַזשירן צוויי טויזנט דרײַ הונדערט זלאָטעס. אָבער איינע פֿון די פּאַסאַזשירנס אין וואָגן, אַ בלאָנדע פֿרוי האָבן די דײַטשן אָנערקענט פֿאַר אַ פּוילישע, און זי אינגאַנצן נישט רעווידירט, אַוועקגעשטעלט אין אַ זײַט, צום סוף פֿון דער רעוויזיע האָט איינער פֿון די דײַטשע פּאָליציי־לײַט דער דאָזיקער בלאָנדער ״אַריערין״ אַוועקגעגעבן די 2300 זלאָטעס און נאָך אַ ביסל פֿון די

חפֿצים, וועלכע ער האָט געהאַט אונטער דער האַנט. ער האָט איר דערבײַ צוגעווונטשן אַ גליקלעכע רײַזע, הגם ער האָט זיך שטאַרק געוווּנדערט וואָס זי פֿאָרט צוזאַמען מיט די זשידעס און דערצו נאָך קיין סאָוויעט רוסלאַנד.

אין דער פֿינצטערניש, בײַם ליכט פֿון שוועבעלעך, האָט שפּעטער די ״פּוילישע פֿרוי״ צוריק געטיילט אַלעמען דאָס געלט, וועלכע דער דײַטש האָט איר געשאָנקען, און דערפֿון איז געקומען די הײַטערע שטימונג.

דער עדות, אַדוואָקאַט ג., האָט זיך שפּעטער דאָ געטראָפֿן מיט צוויי פּוילישע אינטעליגענטן, דעם ריכטער א. און דעם זון פֿון אַ לאָמזער דירעקטאָר מ. – האָבן זיי דעם אַדוואָקאַט ג. דערציילט פֿונעם גרענעץ־פּונקט ב ר אָ ק אַזאַ געשיכטע:

– זייביידע זענען מיט אַ טאָג פֿריער געווען אין ב ר אָ ק עדות פֿון אַזאַ שרעקלעכע סצענע: די דײַטשן האָבן געבראַכט צו שלעפּן צום טײַך בוג 20–25 ייִדישע פֿרויען, האָבן צוזאַמענגעטריבן פֿון שטעטל דעם גאַנצן פּוילישן ערבֿ־רבֿ, אויסגעטאָן די ייִדישע פֿרויען נאַקעט, אַרײַנגעשטופּט זיי אין וואַסער אַרײַן, זייער וועש געוואָרפֿן איבערן גאַנצן ברעג און שפּעטער דאָס אַרומגעוואָרפֿן צווישן ערבֿ־רבֿ. וועלכער האָט די וועש געכאַפּט... די גאַנצע סצענע האָבן די דײַטשן פֿאָטאָגראַפֿירט.

ווי ס׳האָט מיר דערקלערט דער הער מ. – גיט צו דער אַדוואָקאַט – האָט די פֿאָטאָגראַפֿיע געדאַרפֿט דינען אַלס בילד, ווי די פּאָליאַקן טראַקטירן די ייִדן און באַראַבעווען זיי. אויב איך בין זיך נישט טועה, האָב איך וועגן דעם אייגענעם פֿאַל געהערט אויך פֿון אַנדערע פּערזאָנען.

===========

זאָל דאָ פֿאַרצייכנט ווערן אויך אַזאַ פֿאַקט, וואָס איז אַן אויסנאַם אין זײַן אַרט.

עס זיצט פֿאַר אונדז אַ בחור פֿון 19 יאָר, אַ יוגנטלעכער אַרבעטער פֿון לאָדזש, און דערציילט זײַנע טראַגישע איבערלעבענישן פֿון די מלחמה־טעג און שפּעטער:

ווען ער איז צוזאַמען מיט זײַנע עלטערן געלאָפֿן פֿון ל אָ ד ז ש, האָט אַ באָמבע פֿון אַן אַעראָפּלאַן געטראָפֿן אין דער מוטער, און זי דערהרגעט אויפֿן אָרט.

– ״עס איז אונדז געלונגען, דערציילט דאָס דאָזיקע אומגליקלעכע ייִנגל, – אומצוזוכן די טיילן פֿון איר קערפּער, און מיר האָבן זי צו קבֿורה געבראַכט״.

שפּעטער האָט זיך דער פֿאָטער מיטן זון צוריק אומגעקערט קיין לאָדזש; אָבער נאָך אַ געוויסער צײַט, אונטערן אײַנדרוק פֿון די פּלאָגענישן פֿון די לאָדזשער ייִדן, זענען זיי אַוועק פֿון לאָדזש און זיך געלאָזט צו דער רוסישער גרענעץ.

– ״מיר זענען געקומען קיין ווי ש ק אָ וו, – דערציילט דער יוגנטלעכער ל., – דאָרט איז פֿאַראַן אַ בריק איבערן בוג. צוגעקומען צו דער בריק, האָבן מיר דערזען אַ דײַטשע וואַך. די דײַטשן האָבן צו אונדז גערופֿן: ״שטיין בלײַבן!״ דערנאָך אונדז אויסגעפֿרעגט, צי מיר זענען ייִדן, ווער איך בין. פֿון מיר האָט מען אַראָפּגענומען אַלץ, וואָס איך האָב געטראָגן – אַ נײַעם אָנצוג, נײַער פּאַלטן, שיך, און מ׳האָט מיר צוגעוואָרפֿן אַלטע זאַכן, איך זאָל אָנטאָן.

נאָך דעם האָבן זיי אָפּגעפֿירט דעם פֿאָטער אַ 10 טריט פֿון דער בריק, געהייסן אים אויפֿהויבן די הענט אין דער הויך און זיך אויסדרייען מיטן פּנים אויף צוריק. איינער פֿון די 8 זעלנער פֿון דער וואך האָט אויסגעשאָסן 2 מאָל, און מײַן פֿאָטער איז געפֿאַלן. ער האָט נאָך געזשיפּעט און האָט מיך גערופֿן צו זיך אָבער באַלד האָב איך דערהערט: "שטיין בלײַבן!" ווען איך וועל זיך דערנענטערן– וועלן זיי שיסן. מ'האָט מיר געהייסן לויפֿן, און איך האָב זיך געמוזט לאָזן לויפֿן.

לאַנג בין איך געלאָפֿן. ענדלעך האָב איך געפֿרעגט אַ פּויער, ווי קען מען דאָ צוקומען צו דער רוסישער גרענעץ, אויסמײַידנדיק די דײַטשן. דער פּויער האָט מיר געוויזן דעם וועג צום דאָרף ש י ע ר אָ ט י נ י ע ץ: דאָרט איז שוין די רוסישע גרענעץ.

אַן אַכט קילאָמעטער בין איך אַזוי געגאַנגען ווײַטער, נישט געוווּסט ווּו איך בין. האָב איך באַמערקט אַ כאַטקע, צוגעקומען, געעפֿנט די טיר – און דערזען אַ דײַטשן זעלנער. איך האָב געבעטן בײַ דער פּויערטע אַ ביסל וואַסער צום טרינקען האָט זי געענטפֿערט: נישטאָ ! – און איך בין אַוועק פֿון דאַנען.

באַלד אָבער האָט זיך באַוויזן דער זעלביקער דײַטשער זעלנער און מיר גערופֿן צוריק. ער האָט געפֿרעגט: "יודע?" און דערהערט מײַן פּאָזיטיוון ענטפֿער, האָט ער מיר געהייסן גיין נאָך אים, און געבראַכט צו אַ צווייטער שטוב, ווּו עס איז שוין געווען אַ גרעסערע גרופּע פֿון אַ מאַן 15 דײַטשע זעלנער.

דאָס איז געווען אַ וואַך שטוב. די זעלנער האָבן מיט מיר אָנגעהויבן רעדן אין אַ געבראָכענעם פּויליש. דאָס זענען געווען חבֿרה פֿון עטלעכע און צוואַנציק יאָר; איך האָב זיך שפּעטער דערוווּסט: דער גרעסטער טייל פֿון טשעכאָסלאָוואַקײַ. זיי האָבן געפֿרעגט, פֿונוואַנען איך קום, און צי איך גיי צו די רוסן. איך האָב זיי דערציילט, וואָס איך האָב ערשט וואָס איבערגעלעבט.

און דאַן האָב איך צו מײַן דערשטוינונג דערהערט פֿון זיי אַזעלכע רייד: איך זאָל נישט מורא האָבן. יענע דײַטשן בײַ דער בריק – דאָס זענען אמתע שטורמיסטן. "מיר זענען אַנדערע. מיר וועלן עס דאָ אויסראַטן. מיר וועלן זיך אינגיכן זען מיט דיר בײַ די רוסן. מיר וועלן נאָך דאָ מאַכן אַ רעוואָלוציע".

זיי האָבן אָנגעהויבן צו זינגען און טאַנצן. זיי האָבן צווישן אַנדערע לידער געזונגען אויך דעם "אינטערנאַציאָנאַל". זיי האָבן מיך געפֿרעגט, וועלכע לידער איך קען זינגען. איך האָב געזאָגט: איך קען נאָר ייִדישע לידער: האָבן זיי מיך געהייסן זינגען ייִדישע לידער. זיי האָבן אויך מיר געשלעפּט טאַנצן.

זיי האָבן געזונגען "דויטשלאַנד איבער אַלעס", אָבער צום סוף צוגעגעבן "אָבער דאָס וועט זײַן אַ קאָמוניסטיש דײַטשלאַנד. היטלערן וועלן מיר אומברענגען". עס וועט קומען צײַט און מיר וועלן פּטרן אָפּ די אַלע היטלעריסטן, וואָס קוילענען אַז[ו]י יידן. ווען מיר וואָלטן געקענט, וואָלטן מיר אַריבערגעגאַנגען צו דער בריק, און מיר וואָלטן זיך אָפּגערעכנט מיט יענע היטלעריסטן.

זיי האָבן מיר ווײַטער געזאָגט: איך זאָל נישט זאָרגן, עס וועט נאָך זײַן גוט, עס וועט קומען די צײַט – און מיר וועלן זיך צוריק זען בײַ די רוסן.

אַ צוויי שעה האָט מען אַזוי פֿאַרבראַכט, און זיי האָבן מיר געהייסן זיך לייגן שלאָפֿן. זיי האָבן אַרײַנגעבראַכט שטרוי, מיר אויסגעבעטט, מיר געגעבן אַפֿריער עסן קאָנסערוון, טרינקען קאַווע. אינדערפֿרי אויף מאָרגן האָבן זיי מיר געמאַכט פֿרישטיק און געזאָגט:

״וואַרט צו ביז צען אַזייגער, מיר וועלן דיך צופֿירן צו דער רוסישער גרענעץ. מיר ווייסן, ווען די רויטע שטייען – און ווען נישט״ אַזוי איז טאַקע געווען. זיי האָבן מיך אַריבערגעפֿירט, געזעגנט זיך מיט מיר און ווידער געזאָגט: <u>זיי וועלן זיך נאָך אָפּרעכענען מיט יענע, עס וועט לאַנג נישט געדויערן</u>.